

## OILA AKSEOLOGİYASI ASOSIDA MAKTABGACHA YOSHDAĞI BOLALAR TARBİYASINI MODELLASHTIRISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH ASOSLARI

Alikulova Muxayyo Sherovna

Shahrisabz davlat pedagogika instituti katta o'qituvchisi

### Annotatsiya

Pedagogik jarayonning qadriyat komponenti shartlari, konstruktiv pedagogik aksiologiya maktabgacha yoshdagi bolalarining ijodkorligini rag'batlantiradi, uning e'tiborini qadriyatlarning o'ziga xos ahamiyatiga qaratadi, uning ichki va tashqi dunyosini tartibga soluvchi qadriyatlar namunalariga qiziqish uyg'otadi. Uning xulq-atvori, uning konsistentlik salohiyatini oshiradi. Maktabgacha yoshdagi bolalar madaniy muhitni o'rganadi, uning shaxsiy tajribasi doimo ekzistensial, tajriba va ichki sezgi bilan to'yingan. Tarbiyachi ushbu hayotiy jarayonni boshqarishga, maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarining ijodiy izlanishini boshlashga va shaxsan maqbul qadriyatlar tizimini rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishga chaqiriladi. Konstruktiv pedagogik aksiologiya bolalarining mikrokosmosini shaxs sifatida rivojlantirishga rahbarlik qilish uchun mo'ljallangan. Maqolada ham oila akseologiyasi asosida maktabgacha yoshdagi bolalar tarbiyasini modellashtirish tizimi xususida so'z yuritiladi.

**Kalit so'zlar:** pedagogika, bolalar, oila akseologiyasi, tajriba, tarbiya, global o'zgarish, ta'lim.

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tashkilotining muhiti juda zich, dinamik, o'zgaruvchidir. Ma'naviy qadriyatlar - do'stlik, fidoyilik, mehr-oqibat, burch, or-nomus, insoniylik, oiladir.

Axloq - axloqiy fazilatlar yig'indisi, uning e'tiqodiga asoslangan xulq-atvor qoidalari va tamoyillari tizimi hisoblanadi. Axloq - bu atrofimizdagi dunyoga, tabiatga, boshqa odamlarga to'g'ri munosabatimizdir.

Ma'naviy qadriyatlar - bu inson hayotini boshqaradigan, unga rahbarlik qiladigan va to'g'ri qaror qabul qilishga yordam beradigan ideal va e'tiqodlardir. Ular jamiyat tomonidan ham, shaxs tomonidan ham bevosita o'zi uchun o'rnatiladi. Moddiy boyliklardan farqli o'laroq, ular o'ziga xos qiymatga ega emas.

Shunday qilib, maktabgacha yoshdagi bolalarning axloqiy qadriyatlari yo'nalishlarini shakllantirish ijtimoiy va axloqiy xulq-atvorga motivatsiya, atrofda voqelik hodisalariga hissiy munosabat kabi shaxsiy xususiyatlarni rivojlantirish va tarbiyalashni ta'minlaydi, bu esa maktabgacha yoshdagi bolalarining keyingi rivojlanishida namoyon bo'ladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy qadriyatlar va vatanparvarlik tuyg'usi tug'ma tushunchaga ega emas. Ularning shakllanish jarayoni uzoq davom etadi. Oila va maktabgacha ta'lim tashkilotining vazifasi maktabgacha yoshdagi bolalarga jamiyatning asosiy qadriyatlari-oila, g'amxo'rlik, rahm-shafqat, mehnat, minnatdorchilik, jasorat, qahramonlik, muqaddas xotirani ko'rish kabi insoniy fazilatlarini tushunishga yordam berishdir.

Shaxsning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi va kamoloti uzoq vaqt davomida shakllangan va shu xalqning tarixi, madaniyati va ruhiyatiga mos keladigan fundamental haqiqatlar va xalqning an'anaviy qadriyatlari tizimiga asoslanadi. Shuning uchun mamlakatimizda maktabgacha yoshdagi bolalarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi va rivojlanishi axloqiy qadriyatlarni shakllantirish manbai, axloqiy hayotning yuksak standartlari tarbiyachisi sifatida milliy madaniyat bilan chambarchas bog'liq.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning maqsadi - an'anaviy o'zbek qadriyatlari asosida jamoat axloqi talablariga javob beradigan axloqiy fazilatlarni shakllantirish uchun bolalarning ongi, his-tuyg'ulari va xulq-atvoriga maqsadli va tizimli ta'sir qilish hisoblanadi.

Ta'limning asosiy vazifalari:

- mehribonlik, halollik, burch, vijdon, qadr-qimmat kabi o'zbek xalqining axloqiy tamoyillarini har bir maktabgacha yoshdagi bolalarning ichki fazilatlariga aylantirishga hissa qo'shish:
- maktabgacha yoshdagi bolalarni milliy xalq va oilaviy an'analar, bayramlar va urf-odatlar bilan tanishtirish.
- maktabgacha yoshdagi bolalarda dunyoning yorqin optimistik rasmini shakllantirish.

Faoliyatning asosiy shakllari va mazmuni:

1. Axloqiy suhbatlar. Badiiy adabiyot (hikoyalar) o'qish.

Axloqiy mulohazalar, baholar, tushunchalarni shakllantirishga, axloqiy e'tiqodlarni tarbiyalashga qaratilgan. Suhbat mavzusi boshqacha bo'lishi mumkin.

- "Nima yaxshi va nima yomon"
- "Itoatkor bo'ling. Qanday qilib odam itoatkor bo'lib qoldi?"
- "Munozara qilmang! Kechirasiz! (kechirimlilik, qaysarlik haqida)",
- Kamtar bo'ling! Maqtanmang! (maqtanchoqlik haqida).

Axloqiy suhbatlar, axloq to'g'risidagi munozaralarni o'tkazishning o'ziga xos xususiyati shundaki, ular hech qanday holatda haddan tashqari tarbiyaga aylanmasligi kerak, suhbatlarda maktabgacha yoshdagi bolalar bilan hayotiy vaziyatlarni iloji boricha ko'proq muhokama qilish kerak.

2. Ertaklarni o'qish.

Ertaklar maktabgacha yoshdagi bolalarga hayvonlar dunyosini, uning hayotiga kiradigan narsalarni tushunishga imkon beradi. Bola ularda his qila boshlaydi - aql, donolik, mehribonlik. Agar bolalar bundan xulosa chiqara olmasa, unda idrokning haqiqiy insoniy sezgirliги unga begona bo'ladi. (Aka-uka Grimmilar "Somon, ko'mir va loviya", G. X. Andersen "Eski ko'cha chiroq", "Choynak", "Cho'pon va mo'ri tozalash"; Astrid Lindgren "Quvnoq kuku").

3. Xalq o'yinlari.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga mos avloddan-avlodga o'tadigan milliy xalq o'yinlari mavjud: "Chillak", "Tosh bosdi", "Oq terakmi, ko'k terak" va boshqalar. O'zbek xalq milliy o'yini bizning tarixiy xotiramizdir. O'zbek xalq milliy o'yinlarining asrlar davomida bizgacha yetib kelayotganligi, ularning dolzarbligi xalq milliy o'yinlariga bo'lgan ehtiyojidan dalolat beradi. O'yin quvonch, raqobat, qiziqarli lahzadir. Ushbu ochiq havodagi o'yinlar zo'ravonliksiz xatti-harakatlarni rivojlantirishga imkon beradi: muzokaralar olib borish, boshqalarning qiziqishlari va his-tuyg'ularini hisobga olish, muvaffaqiyatsizliklarga hamdard bo'lish va boshqalarning

muvaffaqiyatlaridan xursand bo'lish, o'z his-tuyg'ularingizni, shu jumladan o'z his-tuyg'ularingizni yetarli darajada namoyon qilish qobiliyati hamda bolalarning o'ziga ishonch, nizolarni hal qilishni o'rgatadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ixtiyoriy harakatlar qilish qobiliyati rivojlanadi.

### **Mavzuga oid tadbirlar**

Axloqiy tarbiyada nafaqat axloqiy ongini, axloqiy tuyg'ularni shakllantirish, balki eng muhimi, bolalarni turli xil faoliyatga jalb qilish, ularning axloqiy munosabatlarini ochib berish muhimdir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni xalq va oilaviy an'analar, bayramlar va urf-odatlar bilan tanishtirish xalq bayramlariga bag'ishlangan guruh tadbirlarini o'tkazishga yordam beradi. Ota-onalar ushbu dam olish tadbirlariga ishtirok etadilar.

Ijtimoiy-madaniy voqelikka, maktabgacha ta'lim nazariyasi va amaliyotiga murojaat qilish quyidagi xulosalar chiqarishga imkon beradi:

- maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxsini rivojlantirishda yangi ijtimoiy-madaniy talablar va maktabgacha ta'lim tizimida o'quv jarayonining yetarli darajada loyihalashtirilmaganligi;
- maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim jarayonini tarbiyalash muammolariga pedagogika fanining qiziqishi ortib borayotgani hamda tegishli ta'lim dasturlari va pedagogik texnologiyalarning yo'qligi;
- tarbiyachi uchun madaniy xulq-atvor normalari va umuminsoniy qadriyatlarni tushunish va o'zlashtirishda katta imkoniyatlar va maktabgacha yoshdagi bolalarni ta'lim-tarbiyalash mazmunida konstruktiv aksiologiyaning asosiy g'oyalarini yetarli darajada aks ettirmaslik;

Oila akseologiyasi asosida maktabgacha yoshdagi bolalar tarbiyasini modellashtirish tizimini takomillashtirishda qo'yidagi takliflar kiritiladi:

- maktabgacha ta'lim tizimida pedagogik jarayonni konstruktiv pedagogik aksiologiya asosida loyihalashning nazariy va uslubiy shartlari bolalarning madaniy-ma'rifiy makonini tashkil etishning muammoli-kontseptual modeli o'zining muhim xususiyatlariga egaligi;
- pedagogik aksiologiya va madaniy jarayon g'oyalarida maktabgacha yoshdagi bolalar ta'limini tashkil etishda maktabgacha ta'lim mazmunining imkoniyatlari va zaxiralari aniqlash kerakligi;
- rivojlanishning yaxlit jarayonini qurishning nazariy qoidalari taqdim etish kerakligi;
- maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'limi va tarbiyasi o'rtasidagi o'zaro munosabatlar, bolalarning ijtimoiy va axloqiy qadriyatlarni o'zlashtirishi va ijtimoiy yo'naltirilgan texnologiyalar va pedagogik vositalardan foydalanish asosida maktabgacha ta'lim tashkilotida tarbiya tizimini modellashtirish imkoniyatlari dolzarbligicha qolmoqda;
- maktabgacha ta'lim tashkiloti bolalarning ijtimoiy-madaniy tajribaning aksiologik mazmunini o'zlashtirishining kaliti uning muloqot jarayonida yordamidir;
- maktabgacha ta'limda tarbiyachi muloqotning axborot, tarkibiy, funktsional va protsessual jihatlarni aniqlash noan'anaviy muloqot vositalarini ishlab chiqishni nazariy asoslashni va maktabgacha yoshdagi bolalarning o'zi uchun qadriyatlar va ma'nolar bilan to'ldirilgan muloqotni psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlashni talab qiladi;

- qadriyat va madaniy yondashuvlarni amalga oshirish jarayonida maktabgacha yoshdagi bolalarni o'quv va tarbiyaviy jarayonlarini tashkil etish tarbiyachining asosiy ko'nikmalari va asosiy malakalarini aniqlashni va ularning namoyon bo'lish holatlarini modellashtirishni o'z ichiga oladi;

- maktabgacha ta'limda tarbiyachining faoliyatini baholashning ijtimoiy-madaniy mezonlarini asoslash zarur.

Shuni ta'kidlab o'tish kerakki, Oilada yosh avlodni tarbiyalashda ota-ona namunasi, oila an'analari, axloqiy-ma'naviy qadriyatlari asosida tarbiyalash, bolalar ongida oilaga sadoqat, o'zaro mehr-muhabbat, hurmat hissini shakllantirish vositasida ularni tarbiyalash katta ahamiyatga ega. Chunki farzand tarbiyasi – bu dunyodagi eng ma'sulyatli vazifadir. Bu boradagi birgina xatolik butun jamiyatga xavf solishi mumkin.

#### **Adabiyotlar ro'yhati:**

1. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. С. 33.
2. Субботский Е. В. Ребенок открывает мир. М.: Просвещение, 1991. С. 103.
3. Цит. но: Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии / под ред.И. И. Ильясова, В. Я. Ляудис. М.: Изд-во МГУ, 1980. С. 143.
4. Алексин А. Г. В тылу как в тылу, Безумная Евдокия и другие повести. М.: Дет.лит., 1986.
5. Зеньковский В. В. Психология детства. М.: Академия, 1998. С. 40.
6. См.: Выготский Л. С. Психология развития ребенка. М.: Смысл ; Эксмо, 2004.
7. См.: Выготский Л. С. Психология. М.: Эксмо-Пресс, 2000. С. 995.